

ERIC J. HOBBSBAWM

NÁRODY
A NACIONALISMUS
OD ROKU 1780

Program, mýtus, realita

CENTRUM
PRO STUDIUM
DEMOKRACIE A KULTURY

NÁROD JAKO NOVINKA: OD REVOLUCE K LIBERALISMU

Základní vlastností moderního národa a všeho, co je s ním spojeno, je právě jeho modernost. Tato skutečnost je dnes obecně přijímána, nicméně premisa opačná, totiž že ztotožnění se s národem je svým způsobem tak přirozené, základní a trvalé, až je starší než samotné dějiny, je zastávána natolik široce, že může být k užítku ukázat moderní charakter terminologie, již samotný subjekt našeho zájmu používá. Slovník Královské španělské akademie, jehož různá vydání byla za tímto účelem prozkoumávána,¹ termínový stát, národ a jazyk v moderním smyslu užívá teprve ve svém vydání z roku 1884. Zde se poprvé dovídáme, že *lingua nacional* je „úředním a literárním jazykem země, jediným, jímž se v oné zemi všeobecně hovoří, odlišným od dialektů a jazyků jiných národů“. Heslo s označením „dialekt“ mezi ním a národním jazykem ustavuje tentýž vztah. Před rokem 1884 slovo *nación* jednoduše znamenalo „souhrn obyvatel provincie, země či království“ a také „cizinec“. Nyní však bylo podáno ve významu „stát nebo politické těleso, jež uznává svrchovanost společné ústřední vlády“, a také jako „území tvořené oním státem a jeho jednotlivými obyvateli, považované za celek“. Tím je dáno, že společný a svrchovaný stát má pro takové definice – přinejmenším v iberském prostředí – ústřední význam. *Nación* je „conjunto de los habitantes de un país regido por un mismo gobierno“ (zvýraznění autor).² Termín *nación*, uvedený v (nové) *Enciclopedia Brasileira Mérito*³, je „společenstvím občanů státu, žijících pod stejným režimem nebo vládou a vytvářejících společenství zájmů; celkem obyvatel určitého území se společnými tradicemi, cíly a zájmy, podřízeným ústřední moci, která zodpovídá za uchovávání jednoty této skupiny (zvýraznění autor); lidem státu, vyjma vládnoucí moc“. Navíc ve Slovníku španělské akademie definitivní verzi pojmu „národ“ nacházíme teprve roku 1925, kdy je popsán jako „celek osob, který mají stejný etnický původ, obecně hovoří stejným jazykem a disponují společnou tradicí“.

Gobierno, tedy vláda, se s pojmem *nación* tudíž výslovně pojí teprve od roku 1884. Vždyť také, jak podotýká filologie, první význam slova „národ“ ukazuje na počátek nebo původ: „zrození, původ, výskyt“, abych citoval jeden slovník staré francouzštiny, který uvádí Froissartovu větu „je fus retourné au pays de ma nation en la conté de Haynau („Navrátil jsem se do země svého původu v hrabství henegavském.“).⁴ A pokud je počátek nebo původ připisován určitému kolektivu lidí, jen ztěží by jim mohli být ti, kdo tvoří stát (výjimkou je jen případ vládců nebo jejich příbuzenstva). Pokud se připisoval nějakému území, pak takový celek tvořil politickou jednotku pouze nějakou šťastnou náhodou; navíc nikdy to nebyla jednotka příliš velká. Pro španělský slovník z roku 1726 (jeho první vydání) slovo *patria*, respektive v lidovějším úzu – *tierra*, tedy „vlast“, znamenalo pouze „místo, farnost nebo zemi, kde se člověk narodil“, popřípadě „jakoukoli oblast, provincii či kraj jakéhokoli panství nebo státu“. Tento úzký význam slova *patria*, který v moderním španělském úzu musí být rozlišován od širšího smyslu ve významu *patria chica*, „malá otcina“, je v době před devatenáctým stoletím rozšířen velmi široce; výjimkou jsou jen lidé s klasickým vzděláním, disponující znalostí starověkého Říma. Teprve až v roce 1884 začal být pojem *tierra* skutečně spojován se státem; a teprve až v roce 1925 skutečně slyšíme emotivní notu moderního patriotismu, který to, co se skrývá pod slovem *patria*, definuje jako „náš vlastní národ, s úhonným součtem hmotných i nehmotných věcí, minulostí, přítomností a budoucností, jenž se těší láskyplné věrnosti vlastenců“. Je pravda, že Španělsko devatenáctého století zrovna nestálo v čele ideologického pokroku, nicméně Kastilsko – a my zde hovoříme o jazyce kastilském – bylo jedním z prvních evropských království, u něhož není tak úplně nerealistické, jestliže ho označíme jako „národní stát“. V každém případě lze pochybovat, zda Británie a Francie osmnáctého století byly „národními státy“ v nějakém velmi odlišném smyslu. Vývoj relevantní terminologie spojené s pojmem národ proto může být všeobecný význam.

Slovo „národ“ má svůj původ v románských jazycích. Všude jinde, pokud se ho užívá, je cizí výpůjčkou. To nám umožňuje jasněji sledovat odlišnosti ve způsobu jeho užití. Tak třeba v hor-
no- a dolnoněmčině slovo *Volck* (lid) dnes zjevně má zčásti tytéž

asociace jako slova odvozená od „natio“; jejich vzájemné ovlivňování je ale spletité. Je jasné, že ve středověké dolní němčině tento termín (*natie*), pokud je užíván – a člověk by podle jeho latinského původu hádal, že jen ztěží se ho mohlo užívat mimo prostředí lidí vzdělaných nebo těch, kdo byli královského, šlechtického či urozeného rodu – ještě nemusí mít konotaci *Volck*, kterou začíná získávat teprve v šestnáctém století. Stejně jako ve středověké francouzštině znamená původ a skupinu, od níž člověk odvozuje svůj rod (*Geschlecht*).⁵

Stejně jako všude jinde, i zde se vyvíjí směrem k označení větších, samostatných skupin, jako jsou gildy či jiná sdružení, jež se třeba rozlišit od jiných, s nimiž existují bok po boku: proto se také slova „národy“ užívá jako synonyma pro cizince, jako je tomu ve španělsčině; proto máme „národy“ cizích kupců („cizí spolky, především obchodnické, žijící ve městě a těšící se tam výsadám“),⁶ i dobře známé „národy“ studentů na starých univerzitách. Proto tu také máme již ne tak dobře známý „oddíl z národa lucemburského“? Zdá se však jasné, že tento vývoj často mohl mít sklon ke zdůrazňování místa či země původu – tedy, jak říká jedna stará francouzská definice, *pays natal*, jež se přinejmenších v úvahách pozdějších lexikografů lehce stává ekvivalentem „provincie“,⁸ kdežto jímí spíše zdůrazňují společný původ a tak postupující směrem k etnické příslušnosti, jako je tomu u důrazu, s nímž Holanďané naléhají na primární význam slova *natie* ve smyslu „celek lidí považovaných za příslušníky téhož „stamu““.

Ať tak či onak, problém vztahu dokonce i taktó rozsáhlého, leč místního „národa“ ke státu zůstává matoucí: zdálo se totiž zřejmé, že z etnického, lingvistického či jakéhokoli jiného hlediska není většina států libovolné velikosti homogenní a tudíž nelze jednoduše položit rovnítko mezi ně a národy. Holandský slovník jako zvláštnost výslovně vyzdvihuje fakt, že Francouzi a Angličané používají slovo „národ“ tak, že znamená lid patřící ke státu, a to dokonce i tehdy, když nemluví stejným jazykem.⁹ Nejpoučnější debata o této hádance pochází z Německa osmnáctého století.¹⁰ Pro encyklopedistu Johanna Heinricha Zedlera roku 1740 termín „národ“ ve svém skutečném a původním významu znamenal určité, soudržné množství *Bürger* (v Německu poloviny osmnáctého století je nejlepší tomuto slovu ponechat jeho notorickou dvojnárodnost), kteří sdílejí soubor obyčejů,

mravů a zákonů. Z toho dále plyne, že nemůže mít žádný územní význam, protože příslušníci různých národů (rozdělení „odlišnostmi ve stylu života - *Lebensarten* - a v obvyklejších“) spolu mohou žít v jedné oblasti, třebaže docela malé. Kdyby národy měly niternou vazbu na území, Vendové by v Německu museli být označováni jako Němci, jimiž očividně nejsou. Je přirozené, že tento názorný příklad vyvstává na mysli zrovna saskému vědci, dobře obeznámenému s poslední a stále přežívající slovan-skou populací v německém jazykovém prostředí, kterou ho ještě nenapadlo označit pochybnosti budícím termínem „národnostní menšina“. Slovem, které popisuje úhrn lidí všech „národů“ žijících v rámci těžké oblasti nebo státu, je pro Zedlera *Volck*. Leč běda, terminologická uspořádanost neexistuje: v praxi je termín „Nation“ často užíván ve stejném smyslu jako „Volck“, někdy také jako synonymum pro společenský „stav“ (*Stand, ordo*) a někdy pro jakékoli jiné sdružení či spolek (*Gesellschaft, societas*).

Bez ohledu na to, jaký je „náležitý a původní“ či kterýkoli jiný význam slova „národ“, je jasné, že se tento termín stále dosti liší od svého moderního významu. Tím pádem můžeme, aniž bychom do této věci zacházeli hlouběji, přijmout fakt, že ve svém moderním a fundamentálně politickém smyslu je pojem *národ* z historického hlediska velice čerstvý. Však také tuto skutečnost podtrhuje i další lingvistické veledílo, *Nový anglický slovník*, který roku 1908 poukázal na to, že starý význam slova počítal hlavně s etnickou jednotkou, kdežto nový úzus spíše zdůrazňuje „představu politické jednoty a nezávislosti“.¹¹

Vzhledem k historické novosti moderního pojetí „národa“ je podle mého názoru nejlepší metodou, jak pochopit jeho podstatu, vydat se ve stopách těch, kdo s tímto pojmem při svých politických a společenských debatách začali systematicky operovat ve věku revoluce a zejména pak, již pod pojmenováním „národnostní princip“, zhruba od roku 1830 dále. Tento exkurs do dějin pojmu není snadný: částečně proto, že – jak uvidíme – současníci byli v zacházení s takovými slovy příliš lehkovážní, a částečně proto, že stejné slovo současně znamenalo, respektive mohlo znamenat velmi rozdílné věci.

Primární význam termínu „národ“, jenž se v literatuře přetřásá nejčastěji, je politický. Kládí rovnítko mezi „lid“ a stát v duchu americké a francouzské revoluce, rovnítko, které je dobře známé

v souslovích typu „národní stát“, „Spojené národy“ nebo v rétorice prezidentů konce dvacátého století. Jazyk raných politických diskusí ve Spojených státech raději používal termíny „lid“, „unie“, „konfederace“, „naše společná země“, „veřejnost“, „veřejné blaho“ nebo „obec“, aby se vystříhal centralizačních a unitářských aspektů termínu „národ“, které směřují proti právům federovaných států.¹² Součástí pojetí národa v éře revolucí totiž byla, respektive se dozajista brzy stala představa, že národ má být – abych tu použil francouzský obrat – „jeden a nedělitelný“.¹³ Takto koncipovaný „národ“ byl souborem občanů, jejichž kolektivní suverenita z nich tvořila stát, který je jejich politickým výrazem. Neboť ať už byl národ čímkoli, prvek občanství a masové participace nebo rozhodování v něm nikdy nechyběl. John Stuart Mill nejen že definoval národ podle toho, že má národní cítění, ale také dodal, že příslušníci určitého národa „touží žít pod stejnou vládou, touží po tom, aby to byla vláda vykonávaná výlučně jimi nebo jejich částí“.¹⁴ Bez překvapení zde registrujeme, že Mill myšlenku národní příslušnosti diskutuje nikoli v samostatné publikaci jako takovou, nýbrž charakteristicky a stručně ve svém krátkém pojednání o zastupitelské vládě, respektive o demokracii.

Rovnice národ=stát=lid – a zejména suverénní lid – nepochyb- ně poji národ s územím, protože struktura a vymezení států nyní měly v podstatě územní charakter. Zároveň také jako samozřej- most předpokládala velký počet takto vytvořených národních států, což vskutku byl nezbytný důsledek principu sebeurčení lidu. Francouzská Deklarace práv z roku 1795 konstatovala:

„Každý národ je nezávislý a suverénní bez ohledu na to, jaké je množství lidí, z nichž se skládá, a jaký rozsah má území, které zaujímá. Tato suverenita je nezadatelná.“¹⁵

O tom, čím je tvořen „lid“, ale říkala málo. Zejména zde ne- existovalo žádné logické spojení mezi souborem občanů teritoriál- ního státu na straně jedné a identifikací „národa“ na etnickém, jazykovém či jiném základě, respektive na jiných vlastnostech, které umožňovaly kolektivní uznání příslušnosti ke skupině. Však se také tvrdilo, že francouzská revoluce „byla národnostní- mu principu či cítění naprosto cizí, ba byla mu dokonce nepřítel- ská“ – a to právě pro tuto příčinu.¹⁶ Jak onen holandský lexikograf

bystě zaznamenal, jazyk v *principu* nemá nic společného s tím, zda je člověk Angličan nebo Francouz; a francouzští odborníci, jak ještě uvidíme, také museli houževnatě bojovat proti jakémukoli pokusu udělat z mluveného jazyka kritérium národní příslušnosti, která – jak argumentovali – byla určena čistě francouzským občanstvím. Jazyk, kterým Alsané nebo Gaskoňci mluvili, pro jejich postavení členů francouzského národa zůstával bezvýznamný.

Však také platilo, že pokud konkrétní „národ“ měl z lidově-revolučního hlediska vůbec něco společného, v žádném fundamentálním smyslu nešlo o etnickou příslušnost, jazyk a tak podobně, třebaže i tyto věci mohly být indikátory příslušnosti ke kolektivu. Jak poukázal Pierre Vilari,¹⁷ tím, co charakterizovalo národ-lid při pohledu zdola, byl právě fakt, že reprezentoval společný zájem stojící proti zájmům partikulárním, společně dobro oproti zvláštním výsadám, což také ostatně napovídá termín, kterého Američané užívali před rokem 1800 ve snaze vyjádřit příslušnost k národu a zároveň se vyhnout samotnému slovu národ. Rozdíl dané příslušnosti k etnické skupině byly z tohoto revolučně-demokratického hlediska stejně tak druhotné, jako později připadaly socialistům. Bylo očividné, že tím, co americké kolonisty odlišuje od krále Jiřího a jeho stoupenců, není ani jazyk, ani etnická příslušnost; a obráceně Francouzská republika neviděla žádnou potřebu v tom, že do jejího Národního shromáždění byl zvolen Angloameričan Thomas Paine.

Za součást revolučního „národa“ tudíž nemůžeme považovat nic, co by se podobalo pozdějšímu nacionalistickému záměru ustavit národní státy zahrnující kolektivy definované na základě kritérií jako je etnická příslušnost, společný jazyk, náboženství, území a společná historická paměť (mám-li tu opět zmínit Johna Stuarta Milla),¹⁸ o nichž teoretikové devatenáctého století tak energicky debatovali. Jak jsme již viděli, nový americký národ s výjimkou území, jehož rozsah nebyl definován (a možná barvy kůže), nebyl spojován žádným z těchto rysů. Kromě toho zároveň s tím, jak francouzský „grande nation“ v průběhu revolucí a napoleonských válek rozšiřoval své hranice do oblastí, které nebyly francouzské podle žádného z pozdějších měřítek příslušnosti k národu, bylo jasné, že žádné z nich také není základem jeho ústavy.

Nicméně platí, že různé prvky, jichž se později užívalo k nalezení takové definice národní příslušnosti, která nemá spojitost se státem, zde byly nepochoybně přítomny – ať už se na revoluční národ vázaly nebo mu způsobovaly problémy. Čím jednotnější a nedělitelnější národ podle svého tvrzení byl, tím větší problémy způsobovala jeho vnitřní heterogenita. Málokdo pochybuje, že pro většinu Jakobínů byl Francouz, který nemluvil francouzsky, podezřelý, a že v praxi bylo jazykově-etnické kritérium národní příslušnosti často přijímáno. Barère ve své zprávě o jazycích, určené Výboru pro veřejnou bezpečnost, konstatoval:

„Kdo se v departementech Horní Rýnsko a Dolní Rýnsko přidá ke zrádcům, aby vešel ve styk s Prusy a Rakusy na naší narušené hranici? Přece obyvatelé [alsaského] venkova, kteří mluví stejným jazykem jako naši nepřítelé a kteří se v důsledku toho považují spíše za jejich bratry a spoluobčany než za bratry a spoluobčany Francouzů, jež k nim promlouvají v jiném jazyce a mají jiné zvyky.“¹⁹

Důraz, s nímž Francouzi od doby revoluce prosazovali jazykovou jednotu, byl vskutku zřetelný; v té době byl navíc zcela výjimečný. Vrátime se k němu později. Musíme si ale povšimnout jedné věci: totiž že v teorii tím, co z člověka činilo Francouze, nebylo užívání francouzštiny jako rodného jazyka – jak by také mohlo, když sama revoluce strávila velkou část svého času dokazováním, jak málo lidí ho ve Francii skutečně užívá²⁰ – nýbrž ochotou si mezi jinými svobodami, zákony a společnými rysy svobodného lidu francouzského osvojit také jazyk. Osvojení francouzštiny bylo v jistém smyslu jednou z podmínek získání plného francouzského občanství (a tudíž národní příslušnosti), stejně jako se osvojení angličtiny takovou podmínkou stalo pro získání občanství amerického. Abychom ilustrovali rozdíl mezi primárně jazykovou definicí národní příslušnosti a definicí francouzskou – dokonce v její extrémní podobě – připomeňme si německého filologa, s nímž se později setkáme, který přesvědčoval Mezinárodní statistický kongres o potřebě vsunout do státem organizovaného sčítání lidu také otázku o jazyce. Richard Böckh, jehož vlivné publikace se v šedesátých letech devatenáctého století snažily dokázat, že jazyk je jediným adekvátním ukazatelem národní příslušnosti – německému nacionalismu taková argumentace velmi vyhovovala, protože Němci se hojně

vyskytovali po celé střední a východní Evropě - sledal, že se cítí být nucen aškenázké Židy klasifikovat jako Němce, protože jidiš nesporně je dialektem němčiny, odvozeným z její středověké doby. Böckh si dobře uvědomoval, že němečtí antisemité tento závěr pravděpodobně sdílet nebudou. Francouzští revolucionáři, snášejší argumenty pro integraci Židů do francouzského národa, by takový argument ani nepotřebovali, ani by mu nerozuměli. Z jejich hlediska sefardští Židé, hovořící středověkou španělštinou, i Aškenázové mluvící jidiš - a ve Francii se vyskytovaly obě skupiny - byli stejnou měrou Francouzi, jakmile přijali podmínky francouzského občanství, k nimž přirozeně patřila i schopnost mluvit francouzsky. A naopak argument, že Dreyfus nemohl být „skutečným“ Francouzem, protože je židovského původu, byl správně pochopen jako zpochybňování samotné podstaty francouzské revoluce a její definice francouzského národa.

Hlavní podstatou Barèroho zprávy nicméně je fakt, že se zde setkávají dvě zcela odlišné koncepce národa: revolučně-demokratická a nacionalistická. Rovnice stát=národ=lid se vztahovala k oběma; pro nacionalisty se však vytvoření politických entit, jejichž součástí by byla, odvozovalo z předchozí existence nějakého společenství odlišujícího se od cizinců, zatímco z revolučně-demokratického hlediska byl ústředním pojmem suverénní lid občanů, který je totéž co stát a který ve vztahu ke zbytku lidské rasy tvoří „národ“.²¹ Neměli bychom také zapomenat, že státy bez ohledu na to, jak byly ustaveny, napříště musely brát ohled na své občany; vždyť ve věku revoluce se stalo mnohem obříznější jim vládnout. Jak řekl řecký osvoboditel Kolokotronis, nebylo již více pravdou, že „se lid domnívá, že králové jsou bohy na zemi a že jsou povinni říkat, že to, co udělali, udělali dobře“.²² Božství králům již více nebylo ochranou. Když francouzský král Karel X. roku 1825 obnovil starobylou tradici korunovace v Remesi a (zdráhavě) také obřad zázračného uzdravování, objevilo se na něm pouhých 120 lidí, kteří chtěli být královským dotykem vyléčení ze skrofulózy. Na poslední korunovaci, která se předtím - roku 1774 - konala, jich bylo 2400.²³ Jak ještě uvidíme, demokratizace po roce 1870 způsobila, že tento problém legitimacy a mobilizace občanů se stal naléhavý a palčivý. Pro vlády byl v rovnici stát=národ=lid hlavní položkou zcela evidentně stát.

Co ale bylo těžištěm národa, respektive - když na to přijde - rovnice stát = národ = lid (v libovolném pořadí těchto termínů), v teoretickém rozpravě těch, kdo Evropě devatenáctého století a především období, kdy „národnostní princip“ nanejvýš dramaticky změnil její mapu - tedy konkrétně období let 1830-1880 - svůj charakter konec konců vtiskli nepevněji: liberální buržoazie a jejich intelektuální? Dokonce i kdyby snad chtěli, nemohli se uváhami o tomto problému vynout během oněch padesátí let, kdy se mocenská rovnováha v Evropě proměnila vznikem dvou velmocí založených na národnostním principu (Německa a Itálie), faktickým rozdělením třetí velmoci, provedeným na stejném základě (Rakousko-Uhersko po narovnání z roku 1867), nemluvě o uznání několika menších politických entit za nezávislé státy, které si od Belgie na západě po následnické státy Osmanů řešily v jihovýchodní Evropě (Řecko, Srbsko, Rumunsko, Bulharsko) jakožto národy založené na národním principu nárokovaly nový status, a o dvou národních povstáních Poláků, kteří požadovali opětovně ustavení toho, co považovali za svůj národní stát. Stejně se jim ale vynout nechtěli. Pro Walter Bagehota bylo „budování národů“ primární náplní vývoje devatenáctého století.²⁴

Avšak vzhledem k tomu, že na počátku devatenáctého století byl počet národních států malý, bylo pro zvidavého ducha přirozené se ptát, který z početných evropských pronárodů, jež bylo na tom či onom základě možné klasifikovat jako „národnost“, dojde nějakého státu (nebo nějaké nižší formy separátního politického či administrativního uznání), a který z početných stávajících států bude prostoupen charakterem „národa“. Tomuto účelu v podstatě sloužilo sestavování seznamů kritérií případné nebo skutečné národní povahy. Zdálo se samozřejmé, že ne všechny státy se budou překrývat s národy a že tomu nebude ani naopak. Na straně jedné slavná Renanova otázka - „Proč je Holandsko národem, kdežto Hannover a velkovévodství parmské nikoli?“²⁵ - vyvolávala jeden soubor analytických problémů. Na straně druhé postřeh Johna Stuarta Milla, že ustavení národního státu musí být za prvé uskutečnitelné a za druhé si ho musí ptát samotný národ, vyvolával druhý. Tak tomu bylo dokonce i pro nacionalisty v polovině viktoriánské éry, kteří o odpovědi na oba druhy problémů vůbec nepochybovali - vždyť se také týkaly jejich vlastní národnosti nebo státu, ve kterém se ocitla. Neboť

dokonce i oni shledávali, že na nároky jiných národností a států pohlížejí nepřijímajícím zrakem.

Když se ale dostaneme za tento bod, v liberální rozpravě devatenáctého století se setkáme s překvapivou mírou intelektuální neurčitosti. Tato skutečnost není dána ani tak neschopností problému národa promyslet až do konce, jako spíše premisou, že není třeba ho formulovat, protože je již zcela samozřejmý. Proto se také velká část liberální teorie národů objevuje jen – aby se tak řeklo – na pokračování diskuse liberálních autorů. Kromě toho, jak ještě uvidíme, jedna z hlavních oblastí liberální teoretické diskuse způsobovala, že bylo obtížné o „národu“ vůbec racionálně uvažovat. Naším úkolem ve zbytku této kapitoly je rekonstrukce koherentní liberálně-buržoazní teorie „národa“, povšechně vzato provedená na způsob, jímž archeologové podle nalezišť mincí rekonstruují obchodní trasy.

Asi nejlepším způsobem je začít u nejméně uspokojivé představy „národa“, konkrétně tedy u významu, v němž Adam Smith toto slovo používá v názvu svého velkého díla. V jeho kontextu totiž neznamená prostě nic víc než teritoriální stát, respektive – řečeno slovy Johna Rae, Skota oplývajícího břitkou inteligencí, který na počátku devatenáctého století putoval celou Severní Amerikou a kritizoval Smithe – „každou separátní obec, společenství, národ, stát či lid (což jsou termíny, které – pokud jde o naše téma – lze považovat za synonyma)“.²⁶ Myšlení významného liberálního politického ekonomy však dozajista musí být důležité pro liberální myslitele ze střední vrstvy, kteří o „národu“ uvažují z jiných úhlů, dokonce i když nejsou (jako John Stuart Mill) sami ekonomy nebo (jako Walter Bagehot) vydavateli časopisu *The Economist*. Můžeme se ptát: byla to jedna ze šťastných náhod historie, že se klasická éra tržního liberalismu časově shodovala s oním „budováním národů“, které Bagehot považoval za zcela zásadní událost svého století? Nebo raději takto: jak soudobí liberální analytici chápali tuto funkci?

Pro historika je totiž zřejmé, že role jednotlivých ekonomik určených státními hranicemi byla velká. Světová ekonomika devatenáctého století nebyla ani tak kosmopolitní, jako spíše *internacionální*. Ti, kdo se teoreticky zabývali uspořádáním světa, se pokoušeli ukázat, že kapitalismus se jakožto globální systém zrodil na jednom kontinentu a nikde jinde, a to právě díky politickému

pluralismu Evropy, který ani nezakládal, ani netvořil část jediné „světové říše“. Ekonomický vývoj se v šestnáctém až osmnáctém století realizoval na základě teritoriálních států, přičemž každý z nich měl sklon sledovat merkantilistickou politiku jako jednotný celek. Ještě zřejmější je, že když hovoříme o světovém kapitalismu v devatenáctém a na počátku dvacátého století, činíme tak z hlediska jeho skladebných národních jednotek existujících v rozvinutém světě – britského průmyslu, amerického hospodářství, německého, nebo odlišného francouzského kapitalismu a tak dále. Během rozvíjejícího se období od osmnáctého století až do let po první světové válce se zdálo, že ve světové ekonomice je málo místa a prostoru pro ony ryze extrateritoriální, nadnárodní či intersticiální jednotky, které v genezi kapitalistické světové ekonomiky hrály tak velkou roli a které jsou dnes již opět tak významné: například nezávislé ministáty, jejichž hospodářský význam se zcela vymyká jejich velikosti a zdrojům – Lübeck a Gent ve čtrnáctém století, dnes zase Singapur a Hongkong. Ve skutečnosti platí, že když zpětně přehlížíme vývoj moderního světového hospodářství, máme sklon chápat fázi, ve které byl ekonomický vývoj integrálně spojen s „národními ekonomikami“ několika rozvinutých teritoriálních států, jako dobu nacházející se mezi dvěma v podstatě nadnárodními érami.

Problémem pro liberální ekonomy devatenáctého století, respektive pro liberály, kteří – jak se dalo očekávat – akceptovali argumenty klasické politické ekonomie, bylo, že hospodářský význam národů mohli uznávat pouze v praxi, ovšem už nikoli v teorii. Klasická politická ekonomie – a především ta od Adama Smithe – byla formulována jako kritika „merkantilního systému“, to jest přesně toho systému, kdy vlády s národní ekonomikou zacházely jako s komplexem, který má být rozvíjen úsilím státu a jeho politikou. Svobodný obchod a volný trh byly zaměřeny právě proti tomuto pojetí vývoje národního hospodářství, o němž Smith podle svého mínění dokázal, že je kontraproduktivní. Ekonomická teorie byla tedy rozpracována specificky na bázi individuálních podnikatelských jednotek – osob nebo firem – jež racionálně maximalizují své zisky a minimalizují ztráty v rámci trhu, který nemá žádný konkrétní prostorový rozměr. V krajním případě to byl – a jinak tomu ani být nemohlo – trh světový. Třebaže Smith se zdaleka nestavěl proti určitým funkcím vlády, které

byly pro hospodářství významné, pak v jeho obecné teorii ekonomického růstu již pro národ či jakýkoli celek větší než firma, které se mimochodem neobtěžoval příliš zkoumat, nebylo místo.

Tak třeba J. E. Cairnes na vrcholu liberální éry dokonce spon-
třeboval deset stránek na vážné míněné úvahy o tezi, že teorie
mezinárodního obchodu, která se odlišuje od libovolného jiného
obchodního styku mezi jednotlivci, není nutná.²⁷ Dospěl k závě-
ru, že i když se mezinárodní transakce bezpochyby stávají stále
snadnějšími, pořád ještě zůstává dostatek třetích ploch, aby
ospravedlnily fakt, že problém obchodu mezi státy je zvažován
separátně. Schönberg, německý liberální ekonom, pochyboval,
zda pojem „národní příjem“ má vůbec nějaký smysl. Ti, kdo se
nespokojovali s povrchními myšlenkami, možná cítili pokušení
tomu věřit; pravděpodobně však zacházeli příliš daleko, třebaže
odhady „národního bohatství“ provedené z monetárního hledis-
ka byly mylné.²⁸ Edwin Cannan²⁹ se domníval, že „národ“ Adama
Smitha sestává pouze ze souboru jednotlivců žijících na území
nějakého státu, a uvažoval o tom, zda skutečnost, že za sto let
budou všichni tito lidé mrtvi, nezpůsobuje, že o „národu“ nelze
hovět jako o kontinuálně existující entitě. Z politického hlediska
to znamenalo existenci víry, že optimální je pouze alokace zdro-
jů prováděná prostřednictvím trhu a že zájmy jedinců skrze jeho
fungování dají automaticky vzniknout zájmům celku – pokud
ovšem pro takový pojem, jako jsou zájmy celé obce, bylo v teorii
místo. Naopak John Rae roku 1834 napsal svou knihu výslovně
proto, aby oproti Smithovi dokázal, že individuální a národní
zájmy nejsou identické, tj. že zásady, které určují způsob prosa-
zování vlastního zájmu ze strany jedince, nutné nevedou k maxi-
malizaci bohatství národa.³⁰ Jak ještě uvidíme, ti, kdo odmítali
přidržovat se Smitha bezpodmínečně, neměli být opominuti;
jejich ekonomické teorie však klasické škole nemohly konkuro-
vat. Termín „národní hospodářství“ se objevuje až v Palgraveově
Slovníku politické ekonomie v souvislosti s německou economic-
kou teorií. Samotný termín „národ“ z ekvivalentní francouzské
práce z devadesátých let devatenáctého století již zmizel.³¹

A přece i ti klasičtí ekonomové, kteří se svého směru drželi
nejdůkladněji, byli nuceni s konceptem národního hospodářství
pracovat. Michel Chevalier, stoupenec Saint-Simonův, ve své in-
augurační přednášce, kterou jako profesor politické ekonomie

proslavil na Collège de France, omluvně, respektive lehce ironic-
ky prohlásil:

„Nakazuje se nám, abychom se zabývali obecnými zájmy lidských
společností; a nezakazuje se nám uvažovat o konkrétním stavu
společnosti, ve které žijeme.“³²

Popřípadě, jak posléze konstatoval lord Robbins, již opět ve
vztahu ke klasickým politickým ekonomům, „je málo důkazů
o tom, že jim jako politické měřítko často sloužilo něco víc než
kritérium národního prospěchu, a ještě méně, že byli ochotni
přemýšlet o rozpuštění národních pout“.³³ Stručně řečeno, ne-
mohli ani nechtěli vyhnout se „národu“, jehož růst Porter poči-
naje rokem 1835 se sebeuspokojením monitoroval – domníval se
totiž, že si každý přeje „objevit prostředky, jimiž jakýkoli stát
dospěl k přednímu postavení mezi národy“. „Jakýmkoli státem“
měl na mysli, což vlastně ani nemusíme dodávat, „náš vlastní
stát“.³⁴

Jak také mohly být ekonomické funkce a dokonce přínos ná-
rodního státu popírány? Existence státu s monopolem na měnu,
s veřejnými financemi a tím pádem i fiskální politikou a působ-
ností byla realitou. S těmito ekonomickými aktivitami nebylo
možné skoncovat; nemohli tak učinit ani ti, kdo chtěli odstranit
jejich škodlivé vlivy na hospodářství. Navíc dokonce i krajní li-
bertariáni mohli spolu s Molinarem akceptovat fakt, že „rozdělení
lidstva do autonomních národů se v podstatě vyplácí“.³⁵ Vždyť
stát – v porevoluční éře národní stát – konec konců garantoval
bezpečnost majetku i smluvních vztahů a – jak řekl J. B. Say,
o němž bylo velmi dobře známo, že není žádným přítelem státní-
ho podnikání – „žádný národ nikdy nedosáhl určité úrovně bohat-
ství, aniž by byl spravován řádnou vládou“.³⁶ Pro funkce vlády,
pokud jde o volnou soutěž, bylo s pomocí liberální ekonomie
dokonce možné nacházet zdánlivě logická vysvětlení. Tak třeba
Molinari tvrdil, že „roztříštění lidstva do různých národů je pro-
spěšné, protože rozvíjí mimořádně silný princip ekonomické
soutěživosti“.³⁷ Na podporu tohoto tvrzení zmiňoval velkou vý-
stavu z roku 1851. Ale dokonce i bez takového ospravedlnování
byly určité funkce vlády v hospodářském vývoji považovány za
samozřejmé. J. B. Say, který mezi jedním národem a jeho souse-
dy nebyl schopen vidět větší rozdíl než mezi dvěma sousedními

kraji, nicméně obvinil Francii – to znamená francouzský stát a vládu – že zanedbává rozvoj domácích zdrojů a místo toho si libuje v zahraničních výbojích. Krátce řečeno platí, že žádný ekonom dokonce ani toho nejkrajnějšího liberálního přesvědčení nemohl národní hospodářství přehlížet nebo ho nebrat v úvahu. Pouze liberální ekonomové o něm neradi mluvili – respektive docela věděli, jak o něm mluvit mají.

V zemích, které se o národní ekonomický rozvoj snažily ve střetu s výkonnějším hospodářstvím britským, se však smíhovský volný obchod nezdál tak přitažlivý. Zde vůbec nechybí lidé, kteří s nadšením hovořili o národním hospodářství jako celku. O Johnu Rae, opomíjeném skotském Kanadánovi, jsem se již zmínil. Rae navrhoval teorie, které podle všeho předjímají doktrínu subvencování dovozu a importu technologií, které v padesátých letech tohoto století realizovala Hospodářská komise OSN pro Latinskou Ameriku. Nápadnější je, že Alexander Hamilton, velký federalista, ve Spojených státech na sebe vázal národ, stát a hospodářství, přičemž tuto vazbu užíval k ospravedlnění silné národní vlády, které oproti politikům s méně centralizačními sklony dával přednost. Seznam jeho „významných národních opatření“, sestavený autorem hesla „národ“ v jedné pozdější americké encyklopedii, má charakter výlučně ekonomický: zřízení národní banky, zodpovědnost za státní dluhy na národní úrovni, vytvoření národního dluhu, ochrana národních výrobků vysokými cly a povinný akcíz.³⁸ Je možné, že – jak autor s obdivem podotýká – byla všechna tato opatření „zamýšlena pro rozvoj zárodku státní nezávislosti“; respektive je také možné, že – jako tomu bylo v případě jiných federalistů, kteří mluvili málo o národu a hodně o ekonomických sporech – cítil, že kdyby se federální vláda postarala o hospodářský rozvoj, národ se postará sám o sebe: v každém případě národ předpokládal národní hospodářství a jeho systematické pěstění ze strany státu, což v devatenáctém století znamenalo protekcionismus.

Ekonomové, kteří se v devatenáctém století zabývali vývojem Ameriky, byli – obecně vzato – příliš průměrní, než aby věnovali velkou pozornost teoretické obhajobě hamiltonismu, jak se o to snažili ostudný Carey a jiní.³⁹ Tuto obhajobu však strozumitelně i výmluvně realizovali němečtí ekonomové v čele s Friedrichem Listem, který své vize, jež byly upřímně inspirovány Hamiltonem,

získal ve dvacátých letech devatenáctého století během svého pobytu ve Spojených státech, kde se dokonce podílel na tehdejších diskuzích o národním hospodářství.⁴⁰ Pro Lista bylo úkolem ekonomie, kterou Němci napříště spíše než jako „politickou ekonomii“ měli ve zvyku označovat jako „národní ekonomii“ (Nationalökonomie) nebo jako „lidovou ekonomii“ (Volkswirtschaft), „dovřít ekonomický vývoj národa a připravit jeho vstup do světového společenství budoucnosti“.⁴¹ Skoro ani nemusíme dodávat, že tento vývoj nabýval podoby kapitalistické industrializace, hnané kupředu prospívající buržoazií.

Tím, co ale je z našeho hlediska zajímavé na Listovi a na pozdější „historické škole“ německých ekonomů, kteří ho považovali za svou inspiraci – což dělali i ekonomičtí nacionalisté jiných zemí, jako třeba Arthur Griffith z Irska⁴² – je fakt, že jasně formuloval jednu vlastnost „liberálního“ pojetí národa, která byla obvykle chápána jako samozřejmost. Aby vytvořil životaschopnou vývojovou jednotku, musel národ být dostatečně veliký. Jestliže klesl pod tento práh, neměla jeho existence historické oprávnění. Tento pohled se zdál být příliš samozřejmý, než aby vyžadoval argumentaci, a také byl rozebírán jen zřídka. *Dictionnaire politique* Garniera-Pagése roku 1843 považoval za „směšné“, že by Belgie a Portugalsko měly tvořit nezávislé národy; očividně totiž byly příliš malé.⁴³ John Stuart Mill zcela nepopíratelný nacionalismus Irů ospravedlňoval na základě toho, že přece jen – když se všichni no uváží – jsou „dostatečně početní, aby byli schopni ustavit obstojnou národnost“.⁴⁴ Jiní, mezi nimi také Mazzini a Cavour, ne-souhlasili, třebaže byli apoštolý národnostního principu. Však také samotný *Nový anglický slovník* slovo „národ“ nedefinoval jen obvyklým způsobem, který v Británii uvedl ve všeobecnou známost J. S. Mill, nýbrž jako „rozsáhlý souhrn osob“ s požadovanými vlastnostmi (zvýraznění autor).⁴⁵

Nyní List jasně konstatoval, že

„početná populace a rozsáhlé území obdařené četnými vnitrostátními zdroji jsou základními požadavky normální národnosti. ... Národ omezený počtem obyvatele a územně, zejména má-li své bytný jazyk, nemůže než mít zmrzačenou literaturu a zmrzačené instituce pro podporu umění a vědy. Malý stát na svém území nikdy nemůže dovést k úplné dokonalosti různá odvětví výroby.“⁴⁶

Profesor Gustav Cohn se domníval, že ekonomická výhodnost velkých států (*Grossstaaten*) je prokázána dějinami Británie a Francie. Tato výhodnost byla nepochybně menší, než jak by tomu bylo u jednotného globálního hospodářství; světová jednota však bohužel nebyla ještě dosažitelná. Prozatím „je všeho, o co lidstvo usiluje ve prospěch veškerého lidského rodu ... v tomto okamžiku (*zurächst einmal*) již dosaženo pro jeho významnou část, tj. pro 30 až 60 miliónů“. A z toho „plyne, že budoucnost civilizovaného světa bude mít po dlouhý čas formu vytváření velkých států (*Grossstaatenbildung*).“⁴⁷ Povšimněme si, mimochodem, trvalé premisy – ke které se vrátíme dále – že „národy“ jsou po světové jednotě druhou nejlepší alternativou.

Z této teze, jež byla téměř všeobecně přijímána všemi mysliteli, kteří se touto oblastí seriózně zabývali – třebaže ji neformulovali tak explicitně jako Němci, kteří pro takový postup měli určité historické důvody – plynuly dva důsledky.

Za prvé z ní vyplývalo, že „národnostní princip“ se v praxi vztahuje pouze na národnosti určité velikosti. Odtud také pramení jinak překvapivá skutečnost, že Mazzini, apoštol tohoto principu, nepočítal s nezávislostí pro Irsko. Pokud šlo o ještě menší národnosti, respektive o potenciální národnosti – Siciliany, Bretoňce, Velšany – jejich nároky se musely brát ještě méně vážně. Slovo *Kleinstaaten* (systém ministrátů) ve skutečnosti bylo záměrně zlehčující. Malé státy byly právě tím, proti čemu byli němečtí nacionalisté. Slovo „balkanizace“, odvozené od rozdělení území, jež se dříve nacházelo uvnitř turecké říše, na různé malé samostatné státy, si stále zachovává negativní konotaci. Oba termíny patřily do slovníku politických urážek. Tento „prahový princip“ je skvěle vystižen mapou budoucí národní Evropy, kterou sám Mazzini sestavil roku 1857: vyskytuje se v ní sotva deset států a federací, z nichž jen jeden (je zbytečné říkat, že šlo o Itálii) by podle pozdějších měřítek nebyl na první pohled klasifikován jako více-národnostní.⁴⁸ „Národnostní princip“ ve wilsonovské formulaci, která dominovala mírovým smlouvám po první světové válce, vytvořil Evropu složenou z dvaceti šesti států – vlastně dvaceti sedmi, pokud přidáme Irský svobodný stát, který měl být ustaven za nedlouho. Doplňuji pouze tolik, že nedávná studie regionálních hnutí jen v západní Evropě jich vypočítává dvaatřicet,⁴⁹ čímž názorně ukazuje, co se může stát, je-li „prahový princip“ opuštěn.

Věc, které je třeba si povšimnout, je ale fakt, že v klasičtějším období liberálního nacionalismu by se jeho opuštění nikdo ani nemadál. Sebeurčení národů platilo pouze tam, kde šlo o takové národy, jež byly považovány za životaschopné: kulturně a nepochybně i ekonomicky (ať už se touto životaschopností přesně myslelo cokoli). V tomto smyslu se Mazziniho a Millova idea národního sebeurčení od té, již choval prezident Wilson, zásadně lišila. Příčiny, jež stály za přechodem od jedné představy ke druhé, budeme zvažovat dále. Možná ale stojí za to si i zde jen tak mimochodem povšimnout, že „prahový princip“ nebyl úplně opuštěn dokonce ani ve wilsonovské éře. Existence Lucemburka a Lichtenštejnska bez ohledu na to, jak vítané tyto politické útvary byly pro filatelisty, v meziválečném období zůstávala určitým nedostatkem. Nikdo neměl radost ani z existence svobodného města Gdaňsk, a to nejen v obou sousedících státech, které ho oba chtěly zahrnout do svého území, ale také obecněji mezi těmi, kdo cítili, že ve dvacátém století žádný městský stát nemůže být životaschopný tak, jako býval za časů Hansy. Obyvatelé zbytku Rakouska téměř jednomyslně toužili po spojení s Německem, protože jednoduše nebyli schopni věřit, že malý stát, jako je ten jejich, může být jako hospodářský systém samostatně životaschopný („lebensfähig“). Teprve od roku 1945 a ještě spíše od doby dekolonizace jsme ve společenství národů udělali místo entitám, jako jsou Dominika, Maledivy či Andorra.

Druhým důsledkem je fakt, že na budování národů se nevyhnutelně pohlíželo jako na proces expanzivní. To také byla další příčina pro odlišnost případu Irska nebo jakéhokoli jiného, čistě separativistického nacionalismu. Jak jsme již viděli, v teorii se akceptovala představa, že společenský vývoj rozšířil škálu lidských sociálních jednotek z rodiny a kmene na okres a kraj, z místní úrovně na rovinu regionální, národní a nakonec i globální. Národy tudíž – aby se tak řeklo – s historickým vývojem ladily jen tehdy, pokud za jinak stejných podmínek rozšiřovaly škálu lidského společenství.

„Kdybychom naši doktrínu měli shrnout ve formě teze, asi bychom řekli, že národnostní princip je – obecně vzato – legitimní, jestliže jeví sklon rozřizované skupiny populace sjednocovat v kompaktní celek, a nelegitimní, jeví-li sklon rozdělit stát.“⁵⁰

V praxi to znamenalo, že od národních hnutí se očekávalo, že budou hnutími za národní *sjednocení* nebo *expansi*. Všichni Němci a Italové tedy doufali, že se sejdou v jednom státě, stejně jako všichni Řekové. Srbové by se s Chorvaty sloučili v jednotnou Jugoslávii (pro níž neexistoval vůbec žádný historický precedens); ty, kdo usilovali o ještě větší sjednocenost, pak nadto ještě pronásledoval sen o balkánské federaci, který až do doby po druhé světové válce zůstal jedním ze závažků komunistů. Češi by se sloučili se Slováky, Poláci by se spojili s Litevci a Rusiny - ve skutečnosti již v době před dělením Polska jeden velký stát tvořili - Rumuni z Moldávie by splynuli s krajany z Valašska a Transylvánie, a tak dále. Tato představa byla s definicí národa, jež se opírala o etnickou příslušnost, jazyk či společné dějiny, zjevně neslučitelná; pro liberální budování národů, jak jsme již viděli, však rozhodná kritéria neexistovala. V každém případě platí, že reálný mnohonárodní, mnohojazyčný nebo mnohoetnický charakter nejstarších a naprosto nezpochybnitelných národních států, například Británie, Francie a Španělska, nikdo nikdy nepopíral.

To, že „národní státy“ budou v tomto smyslu národnostně heterogenní, bylo přijímáno stále ochotněji; v Evropě a ve většině zbylé části světa totiž existovalo mnoho končin, kde národnosti byly na stejném teritoriu tak evidentně smíšeny, že se jejich čistě prostorové oddělení zdálo být naprosto nerealistické. Tento fakt se posléze stal základem takových interpretací národní příslušnosti, jako byla ta, s níž později přišli rakouští marxisté a která ji vážala nikoli na území, nýbrž na lidi. Nebylo také žádnou náhodou, že uvnitř rakouské sociálně-demokratické strany iniciativa v této záležitosti vycházela především od Slovinců žijících v oblasti, kde oddělení slovinského a německého osídlení, často existujícího v podobě enkláv v rámci enkláv nebo hraničních oblastí nejisté a měnící se podoby, bylo mimořádně obtížné.⁵¹ Národnostní heterogenita národních států však byla akceptována především proto, že se zdálo být jasné, že malé - a zejména malé a zaostalé - národnosti sloučením s většími národy a tím, že svůj příspěvek lidstvu předají jejich prostřednictvím, mohou jenom získat. „Zkušenost“, řekl Mill, vyjadřující tak shodný názor všech rozumných pozorovatelů, „dokazuje, že je možné, aby se jedna národnost sloučila s jinou a byla do ní vstřebána“. Pro ty zaostalé a podřadné by to znamenalo obrovský zisk:

„Nikdo nemůže předpokládat, že pro takového Bretoňce či Baska z francouzské Navary není prospěšnější být ... příslušníkem francouzského národa, jemuž jsou za rovných podmínek přiznány všechny výsady francouzského občanství ... než aby trucoval na svých skalách, jako napul divošíský pozůstatek minulosti, kroužící na své malé, niterné oběžné dráze, aniž by se podílel na celkovém běhu světa, nebo se o něj zajímal. Stejná poznámka se vztahuje i na Velšany nebo skotské horaly jakožto příslušníky britského národa.“⁵²

Jakmile byla jednou přijata skutečnost, že samostatný, respektive „skutečný“ národ musí být zároveň národem, který je podle tehdy akceptovaných kritérií životaschopný, pak z toho také vyplývalo, že některé z menších národností a jazyků jsou odsouzeny k tomu, aby jako takové zmizely. Bedřich Engels je za svou předpověď, že Češi jako národ zmizí, a za pronášení nelichotivých poznámek o budoucnosti slušné řádky jiných národů ostře napádan a kritizován jako velkoněmecký šovinista.⁵³ Engels vsutku byl hrdým Němcem; měl také sklon - vyjma situace, kdy šlo o jeho revoluční tradici - svůj národ příznivě strovnávat s jinými. Není ani nejmenších pochyb, že v případě Čechů a některých jiných národů se naprosto mílí. Je nicméně čirým anachronismem kritizovat ho za jeho zásadní postoj, který v polovině devatenáctého století sdílel každý nestranný pozorovatel. Některé malé národy a jazyky neměly žádnou samostatnou budoucnost - to byl postoj, který byl obecně přijímán dokonce i lidmi, kteří k národním osvobozením nebyli v principu nebo v praxi ani trochu nepřátelští.

Na takovém obecném postoji nebylo nic šovinistického. Nesl s sebou žádné nepřátelství k jazyku a kultuře takových kolektivních obětí zákonů pokroku (jak by v té době nepochybně byly nazývány). Naopak: tam, kde nadřazenost státní národnosti a státního jazyka nebyla problémem, mohl většinový národ dialekty a menší jazyky, které se v jeho rámci vyskytovaly, historické a folklórní tradice menších společenství existujících v jeho rámci opatrovat a pěstovat, i kdyby jen jako důkaz pestrosti barev na jeho makronárodní paletě. Navíc malé národnosti nebo národní státy, které tuto integraci do většího národa přijaly jako něco pozitivního - respektive, dáme-li přednost takové formulaci, které přijaly zákony pokroku - se k žádným nesmiřitelným rozdílům mezi kulturou na mikro- a makroúrovni neznaly, po-

případě se dokonce smířily se ztrátou toho, co nelze moderní době přizpůsobit. Byli to Skotové, nikoli Angličané, kdo po vzniku Unie v roce 1707 vymyslel pojem „Severní Brit“.⁵⁴ Byli to zastánci velštiny ve Walesu devatenáctého století, ti, kdo jí mluvili, jež pochybovali, zda jejich jazyk, tak působivý materiál pro vědu a poesii, je schopen sloužit jako univerzální kulturní jazyk ve světě devatenáctého století; byli to oni, kdo přijímal nutnost a výhody dvojjazyčnosti.⁵⁵ Bezpochyby nepostrádali povědomí o tom, že anglicky mluvící Velšané mají možnost udělat kariéru v celobritském měřítku; to ale nezmiňuje jejich citovou vazbu na starobylou tradici. Je to zcela zřejmé dokonce i mezi těmi, kdo se smířili se skutečností, že jejich jazyk nakonec zmizí - například jako reverend Griffiths z Disentérské koleje v Brecknocku, který pouze žádal, aby přirozenému vývoji bylo umožněno ubírat se vlastní cestou:

„Nechť [velšský jazyk] země čestně, pokojně a úctyhodně. Jakkoli na něm lpíme, jen nemozí by si přáli odsouvat jeho poklidnou smrt. Leč žádná oběť by nebyla shledána dostatečně velká, aby zabránila vraždě na něm páchané.“⁵⁶

O čtyřicet let později jiný příslušník malé národnosti, sociálnětický teoretik Karl Kautsky - původem pražský žid - hovořil podobně rezignovaným, přesto nikoli nezaujatým tónem:

„Národní jazyky budou stále více omezovány na užití v domácím prostředí a dokonce i tam budou míti sklon k tomu, aby se s nimi zacházelo jako se starým kusem zděděného rodinného nábytku, jako s něčím, k čemu přistupujeme s úctou, třebaže to pro nás nemá valný praktický užitek.“⁵⁷

To ale byly potíže malých národností, jejichž samostatná budoucnost se zdála být problematická. Angličané na to, co bylo hlavní starostí Skotů a Velšanů, skoro ani nepomysleli; místo toho se pyšnili domácí exotikou Britských ostrovů. Vřak také ti - jak brzy zjistili Irové, kteří svou příslušnost navenek stavěli na odvě - kdo vítali menší národnosti, jež se nevzpíraly těm větším, se svým chováním stále méně a méně podobali Angličanům: irskost či skotství se přeháněly čím dál víc. Podobně pangermánští nacionalisté ve skutečnosti povzbuzovali tvorbu literatury v dolno - němčině nebo frisštině, které místo toho, aby byly konkurencí

homonomičině, byly bezpečně vymezeny jako její přívěsky. Nacionalističtí Italové se chlubili Bellim, Goldonim a písničkami v neapolitině. Když na to přijde, ani frankofonní Belgie neměla námitky proti Belgičanům, kteří mluvili a psali vlámsky. Byli to naopak takzvaní *Flamingants*, kdo kladl odpor francouzštině. Existovaly ale případy, kdy se vůdčí národ neboli *Staatsvolk* pokusil aktivně potlačit menšinový jazyk či kulturu, ale až do konce devatenáctého století byly takové události mimo území Francie vzácné.

Některým národům či národnostem tak bylo předurčeno, že se nikdy nestanou národy se vším, co k tomu patří; jiné však povahy národa dosáhly nebo dosáhnout mohly. Která z těchto dvou skupin však měla budoucnost a která nikoli? Debaty o tom, jaké jsou hlavní rysy příslušnosti k národu - území, jazyk, etnická příslušnost a tak dále - v podstatě k ničemu nevedly. „Prahový princip“, který eliminoval určitý počet malých národů, byl přirozeně užitečnější, ale za rozhodující kritérium - jak jsme již viděli - nemohl být považován ani on: existovaly totiž nepochybné, třebaže nepřilíhající počtelné „národy“, o národních hnutích, jako bylo Irské, vůbec nemluvě, na jejichž schopnost vytvořit životaschopné národní státy panovaly rozdílné názory. Primárním účelem Renanovy otázky týkající se Hannoveru a velkovévodství parmského konec konců byla snaha postavit je do protikladu nikoli k *libovolným* národům, nýbrž k jiným národním státům stejného, vcelku skromného významu - k Nizozemí nebo Švýcarsku. Vznik národních hnutí disponujících masovou podporou, která si nárokovala pozornost, si vyžádá - jak ještě uvidíme - podstatné změny v názorech; v klasické éře liberalismu se ale dosud zdálo, že jen málokterá z nich (mimo ta, která působila v osmanské říši) skutečně požadují uznání jako nezávislé, suverénní státy - mnohem obvyklejší byly požadavky na různou formu autonomie. Příklad Irska byl i v tomto ohledu (jako obvykle) anomálií - rozhodně se takovým stal ve chvíli, kdy se na scéně objevili fenianové požadující vznik Irské republiky, u níž připadala v úvahu pouze nezávislost na Británii.

V praxi existovala pouze tři kritéria, jež umožňovala, aby ten či onen národ byl zařazen mezi národy „státní“ - ovšem pokaždé za předpokladu, že je dostatečně velký, aby překonal určitý práh. Prvním kritériem byla jeho historická návaznost na současný stát, popřípadě na stát takový, který disponuje značně dlouhou

i nedávnou minulostí. Tím je dáno, proč prakticky nevznikaly spory ohledně existence anglického nebo francouzského státního národa, (velko)ruského národa nebo Poláků, a proč mimo území Španělska byly jen malé spory ohledně existence španělského národa s obecně známými národními rysy.⁵⁸ Vzhledem ke ztotožnění národa se státem bylo totiž přirozené, že cizinci předpokládali, že jediným národem v zemi je ten, který je zárovek národem státním - a to je návyk, jenž dosud silně rozčlňuje Skoty.

Druhým kritériem byla existence zavedené kulturní elity disponující psaným národním literárním a správním jazykem. To byl základ nároků na povahu národa, které vznášeli Němci a Italové, třebaže oba tyto „národy“ neměly ani jediný stát, se kterým by se mohly ztotožnit. Ztotožnění se s národem proto v obou případech mělo výrazně jazykový charakter, třebaže národním jazykem v každodenním styku hovořila pouze nevelká menšina - v případě Itálie odhad zní na dvě a půl procenta v době sjednocení⁵⁹ - zatímco ostatní mluvili různými a často navzájem nesrozumitelnými dialekty.⁶⁰

Třetím kritériem, a to je třeba bohužel říci, byla prokázaná schopnost dobývat. Již Friedrich List dobře věděl, že národ nic tak nepřivede k uvědomění si své kolektivní existence jako skutečnost, že je národem vpravdě velevýznamným. Kromě toho tato schopnost pro devatenácté století představovala darwinovský důkaz toho, že národ jakožto společenský druh dosáhl evolučního úspěchu.

Jiní kandidáti na status národa zjevně nebyli vyloučeni *a priori*, ale stejně tak neexistovala žádná apriorní premisa v jejich prospěch. Nejjistější cestou, kterou si mohly zvolit, bylo pravděpodobně připojení se k nějaké politické entitě, jež byla podle měřítek liberalismu devatenáctého století anomální, zastaralá a dějními i pokrokem odsouzena k zániku. Nejnápudnější evoluční fosílií tohoto druhu byla osmanská říše; stále očividnější ale bylo, že totéž platí i o habsburském impériu.

Takové tedy bylo pojetí národa a národního státu, jak ho chápali ideologové éry vítězného buržoazního liberalismu - to jest, řekněme, let 1830 až 1880. Součástí liberální ideologie bylo ve dvojitým smyslu. Za prvé proto, že vznik národů nepochybně představoval jednu fázi ve vývoji lidstva, respektive v jeho pokroku od malé skupiny k velké, od rodiny ke kmeni, oblasti, národu

a v poslední instanci ke sjednocení světa budoucnosti, ve kterém se - abych zde citoval povrchní a tudíž typická slova G. Lo-wese Dickinsona - „národnostní přehradu, patřící k dětskému věku lidské rasy, rozpustí a rozplynou ve slunečních paprscích umění a vědy“.⁶¹

Tento svět měl být sjednocen dokonce i jazykově. O jediném světovém jazyce, který nepochybně bude existovat bok po boku s národními jazyky, jež by byly odkázány na sentimentální roli lokálních dialektů, uvažovali jak prezident Ulysses S. Grant, tak i Karl Kautsky.⁶² Dnes víme, že takové předpovědi nebyly tak úplně pomýlené. Pokusy o vytvoření umělých světových jazyků, které byly v návaznosti na mezinárodní telegrafickou a signální znační abecedu z osmé dekády devatenáctého století realizovány počínaje rokem 1880, vskutku nebyly úspěšné, třebaže jeden z nich - esperanto - mezi malými skupinami nadšenců a pod ochranou některých režimů, čerpajících ze socialistického internacionalismu té doby, stále přežívá. Na druhé straně se ukázalo, že Kautského logický skepticismus ohledně takových snah a jeho předpověď, že jeden z hlavních národních jazyků se promění v *de facto* jazyk světový, jsou skutečně správné. Tímto celosvětovým jazykem se stala angličtina, třebaže národní jazyky spíše doplňuje než nahrazuje.

Z pohledu liberální ideologie tedy národ (tj. životaschopný velký národ) byl vývojovou fází, které bylo dosaženo v polovině devatenáctého století. Jak jsme již viděli, odvrácenou stranou mince v případě fráze „národ jakožto pokrok“ tudíž logicky byla asimilace menších komunit a národů, které byly pohlceny svými většími protějšky. To neznamená, že by tato skutečnost s sebou nutně nesla opuštění starých sentimentů a loajality, i když taková možnost tu samozřejmě byla. Lidé, jež tvořili geograficky i společensky mobilní vrstvu a jež ve své minulosti neměli nic, po čem by příliš toužili se ohlédnout, mohli něco takového udělat docela ochotně. Tak tomu bylo obzvláště u mnoha středostavovských Židů v zemích, které nabývaly naprostou rovnost dosaženou prostřednictvím asimilace - Paříž za jednu mši stála i jiným, nejen Jindřichovi IV. - dokud počínaje koncem století nezjistili, že neomezená ochota podstoupit asimilaci nestačí, jestliže národ, který asimilanty přijímá, není ochoten je akceptovat bez jakýchkoli výhrad. Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že

Spojené státy v žádném případě nebyly jediným státem, který příslušnost k „národu“ volně nabízel každému, kdo se k němu chtěl připojit, a že „národy“ akceptovaly neomezené začleňování ochotněji než společenské třídy. Generace před rokem 1914 jsou plně velkonárodních šovinistů, jejichž otcové, o matkách ani nemluvě, nehovořili jazykem národa vyvoleného jejich syny a jejich jména, slovanská nebo pomaďarštěná německá či slovan-ská, svěřila o tom, že měli možnost volby. Assimilace mohla le- komu přinést zásadní prospěch.

Moderní národ však byl součástí liberální ideologie v jiném smyslu. Se zbytkem významných liberálních hesel byl spíše než z logické nutnosti svázán proto, že se dlouhý čas vyskytovala ve vzájemném spojení: tak, jako se svoboda a rovnost pojí s bratř- stvím. Jinak řečeno platí, že národ byl sám o sobě historickou novinkou a že konzervativci a tradicionalisté se tudíž stavěli pro- ti němu; právě z této příčiny také přitahoval jejich protivníky. Spojení mezi dvěma myšlenkovými směry lze ilustrovat na pří- kladu typického rakouského stoupence pangermánství, naroze- něho na Moravě – tedy v oblasti postižené prudkými národnost- ním konfliktem. Arnold Pichler,⁶³ který vídeňské policii sloužil s oddaností, již nenarušily ani politické proměny, k nimž v letech 1901 až 1938 došlo, po celý svůj život byl a do jisté míry i zůstal vášnivým německým nacionalistou, protičeským a antisemit- ským – ačkoli k úmyslu poslat všechny Židy do koncentračních táborů, což navrhovali jeho kolegové antisemité, se již neznal.⁶⁴ Zároveň byl zánicným antiklerikálem a dokonce politickým libe- rálem: v každém případě přispíval do nejliberálnějšího z vídeň- ských deníků první republiky. V jeho textech se nacionalismus a eugenická argumentace pojí s nadšením pro průmyslovou re- voluci a – což je překvapivější – i pro s ní spojené utváření kolek- tivu „občanů světa (Weltbürger) ... jež ... jsa vzdáleno maloměst- skému provincialismu a horizontům omezeným kostelní věží“ doširoka otevřelo celý svět těm, kdo byli dříve uvězněni v me- zích svého kraje.⁶⁵

Takové tedy bylo pojetí „národa“ a „nacionalismu“, jak je li- berální myslitelé chápali ve vrcholné fázi buržoazního liberalis- mu – a tato doba zároveň byla i érou, kdy se „národnostní prin- cip“ poprvé stal zásadní otázkou v mezinárodní politice. Jak ješ- té uvidíme, od wilsonovského principu národního sebeurčení,

ktej je - teoreticky - také principem leninským a který diskusi o těchto záležitostech dominoval počínaje koncem devatenácté- ho století (a dominuje jí i nyní), se v jednom zásadním ohledu lišil. Nebyl bezpodmínečný. V tomto smyslu se lišil i od radikál- ně-demokratického pohledu, jak ho podávala výše zmíněná De- klarace práv francouzské revoluce, který „prahový princip“ výslovně odmítal. V praxi však mininárodům, jejichž právo na samostatnost a sebeurčení bylo tímto způsobem zaručeno, jejich větší a dravější sousedé - obecně vzato - neumožňovali vykonávat ani jedno z těchto práv; navíc ve většině z nich ani nešlo mnoho takových, kdo k principům vytyčeným roku 1795 cítili sympatie. Jen zauvažujme o (konzervativních) svobodných horských kantonech ve Švýcarsku, na něž čtenáři Rousseaua, kteří v oné éře zkoncipovali Deklaraci práv člověka, skoro ani nemohli nemyslet. Dny levicových hnutí za nezávislost či auto- nomii v těchto společenstvích tehdy dosud nenadešly.

Z liberálního hlediska - a, jak názorně ukazuje příklad Marxe a Engelse, nejen liberálního - obhajoba „národa“ spočívala v tom, že reprezentoval určitou fázi v historickém vývoji lidské společ- nosti; obhajoba ustavení libovolného konkrétního národního stá- tu bez ohledu na subjektivní pocity příslušníků dotčené národ- nosti, respektive osobní sympatie pozorovatele, pak byla závislá na tom, zda bylo možné ukázat, že takový krok podpoří historický vývoj a pokrok nebo že je s ním v souladu.⁶⁶ Obdiv ke skotským horalům, který buržoazie všeobecně pociťovala, ani jediného autora (pokud vím) nevedl k tomu, aby pro ně požadoval příznání charakteru národnosti - nečinili tak dokonce ani sentimentální jedinci, kteří oplakávali nezdar Stuartovské restaurace za Mladého pretendenta, jejímiž předními stoupenci byli právě příslušníci horalských klientů.

Kdyby však jediné z historického hlediska ospravedlnitelný nacionalismus byl zároveň tím, který ladí s pokrokem a který tedy prostor, v němž lidské společnosti, kultura a hospodářství působí, neomezuje, nýbrž spíše rozšiřuje, jakou jinou podobu by v dřívějších případech mohla mít obrana malých národů, jazyků a tradic, než že by byla výrazem konzervativního vzdoru vůči nevyhnutelnému postupu dějin? Malý národ, jazyk nebo kultura do pokroku zapadají pouze tehdy, jestliže přijímají po- stavení, v němž jsou podřízeny nějakému většímu celku, nebo

jestliže se stáhnou z boje a stanou se odkladistým nostalgie a jiných citové podbarvených pocitů – jestliže, krátce řečeno, příjmu status starého rodinného nábytku, jaký jim přidělil Kautsky. A velmi mnohé z malých společenství a kultur v tomto světě samozřejmě působily dojmem, že toto postavení přijmou. Vzdělaný liberální pozorovatel by mohl zauvažovat: proč by se ti, kdo mluví gaelky, měli chovat jinak než lidé hovořící northumberlandským dialektem? Nic jim nebrání v tom, aby používali oba jazyky. Autoři píšící nějakým anglickým dialektem si svůj jazyk nevybrali proto, aby stáli *proti* standardnímu národnímu jazyku, nýbrž s vědomím, že obé má svou hodnotu a své místo. A pokud v průběhu doby místní dialekt národnímu jazyku ustoupí či dokonce odumře, jak se to již stalo některým okrajovým keltským jazykům (kornsky a mansky se přestalo mluvit v osmnáctém století), pak nepochybně jde o záležitost sice politováníhodnou, ale zřejmě nevyhnutelnou. Nezemřely by neoplakávaný, ale generace, která vymyslela pojem a termín „folklor“, by dokázala vysvětlit rozdíl mezi živoucí přítomností a pozůstatky minulosti.

Máme-li tedy pochopit „národ“ klasické liberální éry, je zcela nezbytné mít neustále na paměti, že „budování národa“ se bez ohledu na to, jak zásadní význam mělo pro dějiny devatenáctého století, týkalo jen některých národů. A vskutku, obecně rozšířený nebyl ani požadavek na aplikování „národnostního principu“. Jako mezinárodní problém i jako problém domácí politiky se tento princip týkal pouze omezeného počtu národů nebo regionů, a to dokonce i v rámci mnohojazyčných a mnohonárodnostních států typu habsburského impéria, kde politiku jasně určoval již dříve. Nebylo by příliš odvážné říci, že po roce 1871 – jako vždy s výjimkou pomalu se rozpadající osmanské říše – jen málo lidí očekávalo, že na mapě Evropy dojde k jakýmkoli dalším zásadním změnám, a že výjima věčné polské otázky uznávalo jen málo národnostních problémů, u nichž existovala pravděpodobnost, že takové změny přivedí. A opravdu: mimo Balkán bylo jedinou změnou na mapě Evropy, k níž došlo mezi vytvořením německé říše a první světovou válkou, oddělení Norska od Švédska. Ba co víc, po národnostních tahanicích let 1848–1867 nebylo příliš odvážné předpokládat, že vášně ochladnou dokonce i v Rakousko-Uhersku. To konec konců byla také věc, kterou představitelé habsburského impéria očekávali, když se (dosti zdráhavě) rozhodli přijmout

usnesení Mezinárodního statistického kongresu, který se roku 1873 konal v Sankt Petěrburgu, aby součástí budoucích sčítání lidu byla i otázka týkající se jazyka; zároveň ale navrhli odložit její zavedení do praxe až do doby po roce 1880, aby vzrušené veřejné mínění mělo čas se trochu zklidnit.⁶⁷ Dramatičtější se ve své prognóze již mýlit nemohli.

Z toho všeho také plyne, že – vzato kolem a dokola – národy a nacionalismus pro politické entity, které dosáhly statutu „národních států“, nepřetstavovaly zásadní vnitropolitický problém, a to bez ohledu na to, jak národnostně heterogenní tyto státy podle moderních měřítek byly; přesto však působily naléhavě potíže impériím postaveným na jiném než národním základě, která nebylo možné (anachronisticky) klasifikovat jako „mnohonárodnostní“. Žádný z evropských států na západ od Rýna se s výjimkou Británie, již působili problémy trvale anomální Irové, se závažnými potížemi vyvolanými právě touto příčinou dosud nestřetl. Tim nechci říci, že si politikové nebyli vědomi existence Katalánců či Basků, Bretoňců nebo Vlámů, Skotů a Velšanů; na ně se ale převážně pohlíželo jako na subjekt, který zmenšuje nebo zvětšuje moc některé celostátní politické síly. Skotové a Velšané působili jako posila liberalismu, Bretoňci a Vlámové tradičně-alistického katolicismu. Politické systémy národních států samozřejmě stále profitovaly z neexistence volební demokracie, která stejně jako mnoho jiného, co bylo součástí liberalismu devatenáctého století, posléze rozbila i liberální teorii národa a její praktickou realizaci.

Možná i to je důvod, proč je seriózní teoretická literatura o nacionalismu v liberální éře nepřilíš obsáhlá a proč má poněkud neurčitý ráz. Pozorovatelé typu Milla a Renana se o jednotlivé složky tvořící „národnostní citění“ – etnickou příslušnost (nazdory vášnivému zaujetí, s nímž se viktoriáni zabývali „rasou“), jazyk, náboženství, území, dějiny, kulturu a vše ostatní – příliš nestarali, protože politicky na tom, zda jeden či druhý z těchto prvků byl považován za významnější než ty ostatní, dosud nijak zvlášť nezáleželo. Počínaje osmdesátými léty devatenáctého století však diskuze o „národnosti“ začíná zejména mezi socialisty slílit a nabývat na závažnosti; politické působení národnostních hesel na masy případných nebo skutečných voličů či stoupenců masových politických hnutí nyní totiž bylo záležitostí, jež vyvo-

lávala reálný, praktický zájem. Kromě toho diskuze o takových otázkách, jako jsou teoretická kritéria existence národnosti, byla na vášnivosti, protože se nyní věřilo, že jakákoli konkrétní odpověď s sebou také nese konkrétní formu politické strategie, boje a cíle. To bylo důležité nejen pro vlády, jež se střetávaly s různými druhy národnostní agitace nebo požadavků, ale také pro politické strany usilující o mobilizaci voličů na základě národního, nenárodného či alternativně národního apelu. Pro socialisty ve střední a východní Evropě skutečnost, na jakém teoretickém základě je národ a jeho budoucnost definován, měla velký význam. Marx a Engels, stejně jako Mill a Renan, tyto otázky považovali za okrajové; ve Druhé internacionále však takové diskuze zaujímaly ústřední postavení a důležitými texty k nim přispívala celá sestava významných osobností, respektive osobností s významnou budoucností: Kautsky, Luxemburgová, Bauer, Lenin a Stalin. Takové otázky ale zajímaly nejen marxistické teoretiky; záležitosti akutního praktického významu byly také pro - řekněme - Chorvaty a Srby, Makedonce a Bulhary, a to bez ohledu na to, zda národnost jižních Slovanů byla definována tak či onak.⁶⁸

„Národnostní princip“, o němž diplomaté diskutovali a který v letech 1830-1878 změnil mapu Evropy, se tedy lišil od nacionalismu, politického fenoménu, který v éře demokratizace Evropy a masové politiky stále více nabýval na významu. V Mazziniho době na tom, že pro velkou většinu Italů risorgimento neexistuje, nezáleželo, což také svým slavným výrokem připustil Massimo d'Azeglio: „Stvořili jsme Itálii, a nyní musíme stvořit Itálii.“⁶⁹ Také těm, kdo uvažovali o „polské otázce“, nezáleželo na skutečnosti, že většina polsky hovořících rolníků (o třetině obyvatelstva starého polského státu z doby před rokem 1772, která hovořila jinými jazyky, ani nemluvě) se pravděpodobně dosud necítí být národně orientovanými Poláky, což svým vlastním výrokem uznal i plukovník Pilsudski, člověk, který Polsko nakonec osvo-bodil: „Stát utváří národ, ne že by národ utvářel stát.“⁷⁰ Po roce 1880 však na tom, co ve vztahu k národnosti pocítují obyčejní, prostí lidé, záleželo stále víc. Je tedy důležité zvážit pocity a postoje, které mezi lidmi této vrstvy v předindustriální éře existovaly a na nichž nový apel politického nacionalismu mohl stavět. To bude úkolem další kapitoly.

LIDOVÝ PROTONACIONALISMUS

Proč a jak se mohl pojem, jako je „národní patriotismus“, který je reálné zkušenosti většiny lidí tak vzdálený, tak rychle stát mocnou politickou silou? Je zřejmé, že nestačí odvolávat se na univerzální zkušenost lidí patřících ke skupinám, které jedna druhou uznávají jako příslušníky různých kolektivů či společenství a které na ostatní tudíž pohlížejí jako na cizince. Problém, který je před námi, vychází ze skutečnosti, že moderní národ - ať už jako stát nebo jako soubor lidí, kteří si kladou za cíl takový stát vytvořit - se od faktických společenství, s nimiž se lidé po většinu svých dějin ztotožňovali, liší velikostí, rozsahem i povahou a klade na ně zcela odlišné požadavky. Je - mám-li tu použít výstižného obratu Benedicta Andersona - „myšleným společenstvím“, které lze bezpochyby upravit tak, aby zaplnilo citovou prázdnotu způsobenou oslabením či rozpadem, popřípadě nedostupností reálných lidských společenství a struktur. Stále však před námi vyvstává otázka, proč by lidé poté, co o reálná společenství přišli, měli chtít si vymýšlet tento konkrétní typ náhrady. Jednou příčinou může být fakt, že v mnoha částech světa státy a národní hnutí mohly mobilizovat určité varianty pocitu kolektivní sounáležitosti, které existovaly již dříve a které případně mohly - aby se tak řeklo - působit v makropolitickém měřítku, jež dále mohlo ladit s moderními státy a národy. Tyto vazby označím jako „protonárodní“.

Jsou dvojího druhu. Za prvé existují formy všeobecné identifikace, jež překračují lokální rámec a povznášejí se nad své protější ohraničující skutečný prostor, v němž lidé tráví většinu svého života: tak jako Panna Marie poji věřící z Neapole se širším světem, třebaže pro většinu záležitostí, jež se týkají obyvatel Neapole jako skupiny, má mnohem bezprostřednější význam svatý Januarius, jehož krev - nemá-li město postihnout něco špatného - musí rok co rok zkapalnět (což se také nějakým na věky daným zázrakem děje). Za druhé existují politické svazky a pojmový aparát vybraných skupin, které jsou bezprostředněji napojeny na stát a instituce a které mají schopnost uskutečnit